

FE'LLARNING UMUMIY VA XUSUSIY BELGILARI (G'AFUR G'ULOM ASARLARI MISOLIDA)

O'razova Inobad Normurod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilidagi fe'llarning umumiy va xususiy grammatik-semantik belgilari G'afur G'ulom badiiy asarlari misolida tahlil qilinadi. Fe'lning leksik-grammatik xususiyatlari, zamon, mayl, nisbat, shaxs-son kategoriyalari hamda badiiy matndagi uslubiy vazifasi aniqlanadi. Tadqiqot jarayonida yozuvchining "Shum bola" asaridan olingan misollar asosida fe'llarning nutqiy imkoniyatlari va ekspressivlik darajasi ochib beriladi. Maqola o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligi kesishgan nuqtada olib borilgan bo'lib, filologiya yo'nalishi talabalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: fe'l, grammatik kategoriya, zamon, mayl, nisbat, shaxs-son, badiiy matn, G'afur G'ulom, "Shum bola" asari.

GENERAL AND SPECIFIC SIGNS OF VERBS (ON THE EXAMPLE OF THE WORKS OF GAFUR GULOM)

Urazova Inobad Normurod qizi

Student of Termez State Pedagogical Institute

Abstract: In this article, the general and specific grammatical and semantic features of verbs in the Uzbek language are analyzed using the example of Gafur Ghulom's literary works. The lexical and grammatical properties of the verb, the categories of tense, mood, proportion, person and number, and its stylistic function in the literary text are determined. In the course of the research, the speech capabilities and expressiveness of verbs are revealed based on examples taken from the writer's works such as "Shum bola". The article is conducted at the

intersection of Uzbek linguistics and literary studies, and is of important scientific and practical importance for students of the philology department.

Keywords: verb, grammatical category, tense, case, proportion, person, literary text, Gafur Ghulam, works “Shum bola”.

ОБЩИЕ И СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ГЛАГОЛОВ (НА ПРИМЕРЕ РАБОТ ГАФУРА ГУЛОМА)

Урабова Инобад Нормурод кизи

Студент Термезского государственного педагогического института

Аннотация: В данной статье на примере литературных произведений Гафура Гулома анализируются общие и специфические грамматические и семантические особенности глаголов в узбекском языке. Определяются лексико-грамматические свойства глагола, категории времени, наклонения, пропорции, лица и числа, а также его стилистическая функция в литературном тексте. В ходе исследования на примерах из произведений писателя, таких как “Шум бола” раскрываются речевые возможности и выразительность глаголов. Статья написана на стыке узбекской лингвистики и литературоведения и имеет важное научно-практическое значение для студентов филологического факультета.

Ключевые слова: глагол, грамматическая категория, время, падеж, доля, лицо, литературный текст, Гафур Гулам, произведения “Шум бола”.

O‘zbek tilshunosligida fe’l mustaqil so‘z turkumi sifatida harakat va holatni zamon bilan bog‘liq holda ifodalashi bilan xarakterlanadi. Fe’lning asosiy vazifasi ish-harakatning bajarilishi, davom etishi yoki tugallanganligini bildirishdan iborat. Fe’llar orqali predmetning faolligi, subyektning harakati yoki ruhiy holati ifodalanadi. Shu sababli fe’llar nutqda faqat grammatik vazifa bajarib qolmay, balki mazmuniy yukni ham o‘zida mujassamlashtiradi O‘zbek tilshunosligida fe’l so‘z turkumi eng murakkab va ko‘p qirrali grammatik birliklardan biri hisoblanadi.

Fe'l harakat va holatni bildirishi, zamon va shaxs bilan bevosita bog'lanishi hamda gapning predikativ asosini tashkil etishi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda fe'llar voqea-hodisalarning rivoji, qahramon ruhiyati va muallif munosabatini ifodalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

G'afur G'ulom asarlarida fe'llarning xususiy belgilari yozuvchining badiiy maqsadini ro'yobga chiqarishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Fe'llarning zamon, shaxs-son, mayl, nisbat hamda bo'lishli-bo'lishsiz shakllarda qo'llanilishi matn mazmunining aniqligi va ta'sirchanligini ta'minlaydi. Yozuvchi fe'lning aynan xususiy grammatik belgilari orqali voqealarning rivoji, qahramonlarning ruhiy holati va muallif munosabatini ifodalaydi. G'afur G'ulom ijodi o'zbek adabiy tilining rivojida muhim bosqich bo'lib, uning asarlarida fe'llarning rang-barang shakllari va uslubiy imkoniyatlari yorqin namoyon bo'ladi. Shu bois ushbu maqolada fe'llarning umumiy va xususiy belgilari yozuvchi asarlari asosida tahlil qilinadi.

Fe'llarning eng asosiy umumiy belgisi—harakat yoki holatni bildirishi hisoblanadi. Masalan, G'afur G'ulomning "Shum bola" asarida yugurdi, kuldi, o'yladi, qochdi kabi fe'llar qahramon harakatining jonli tasvirini yaratadi. "Shum bola ko'chadan yugurib chiqdi-da, bir zumda ko'zdan g'oyib bo'ldi". Bu yerda fe'l harakatning tezkorligi va dinamikasini ifodalaydi.

Zamon kategoriyasiga ega bo'lishi

Fe'llar ish-harakatning bajarilish vaqtini bildiradi. G'afur G'ulom asarlarida o'tgan zamon fe'llari ustunlik qiladi, bu esa xotira va hikoya uslubiga mos keladi. Masalan: keldi, ko'rdi, aytdi – o'tgan zamon; kelmoqda, o'ylayapti – hozirgi zamon; boradi, qiladi – kelasi zamon.

G'.G'ulom asarlarida fe'llarning mayl shakllari ham muhim badiiy-uslubiy vazifa bajaradi. Buyruq-istak mayli qahramonlarning iroda va talabini ifodalab, ularning xarakterini ochib beradi. Shart mayli voqealarning shartli va taxminiy jihatlarini ko'rsatib, dramatik vaziyatlarni yuzaga chiqaradi. Xabar mayli esa

voqealarni bayon qilishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Mayl shakllarining bunday xilma-xilligi badiiy matnning emotsional va mazmuniy boyligini oshiradi.

Fe'llarning nisbat kategoriyasi G'.G'ulom asarlarida harakatning bajarilish usulini va undagi ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatni aniqlashga xizmat qiladi. Turli nisbat shakllarining qo'llanishi orqali harakatning subyektga qaytishi, o'zaro bajarilishi yoki boshqalar orqali amalga oshirilishi ifodalanadi. Bu hol fe'lning semantik imkoniyatlarini kengaytirib, badiiy tasvirning aniqligi va chuqurligini ta'minlaydi. Shuningdek, G'.G'ulom asarlarida fe'llarning xususiy belgilari xalqona nutq unsurlari bilan uyg'unlashgan holda qo'llaniladi. Bu hol fe'llarning sodda, tabiiy va jonli bo'lishini ta'minlab, badiiy nutqning ommabopligini oshiradi. Fe'llarning bunday qo'llanilishi yozuvchining xalq tiliga yaqinligini va badiiy mahoratini ko'rsatadi.

G'.G'ulom asarlarida fe'llarning xususiy belgilari muallif nutqi bilan qahramonlar nutqi o'rtasidagi uslubiy farqni aniqlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif bayonida fe'llar asosan xolis, izchil va mantiqiy shakllarda qo'llanilib, voqealarning umumiy manzarasini yaratishga xizmat qiladi. Qahramonlar nutqida esa fe'llarning emotsional, buyruq-istak yoki bo'lishsiz shakllari ko'proq uchrab, obrazlarning ruhiy holati va xarakterini ochib berishga yordam beradi. Bu hol fe'llarning xususiy belgilari orqali nutqning uslubiy rang-barangligini ta'minlash imkonini beradi. G'. G'ulom asarlarida fe'llarning xususiy belgilari xalqona til unsurlari bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilib, badiiy nutqning tabiiyligini ta'minlaydi. Fe'llarning sodda va jonli shakllari qahramonlar nutqini hayotiy qiladi va o'quvchiga yaqinlashtiradi. Bu hol yozuvchining xalq tiliga tayangan holda badiiy obraz yaratish mahoratini ko'rsatadi. Fe'llarning umumiy grammatik belgilari G'afur G'ulom asarlarida tasvir va bayonning uyg'unlashuvida ham muhim o'rin tutadi. Harakatni bildiruvchi fe'llar voqealarni oldinga siljitib, bayon jarayonini jonlantirsa, holat fe'llari tasvirning ichki qatlamini ochib beradi. Bu ikki turdagi fe'llarning uyg'un qo'llanishi matnning badiiy yaxlitligini ta'minlaydi va o'quvchi tasavvurida jonli manzara yaratadi.

G'.G'ulom ijodida fe'llarning umumiy belgilari ularning intonatsiya va ohang bilan bog'liq holda qo'llanishida ham namoyon bo'ladi. Ayrim fe'l shakllari orqali keskin, hayajonli yoki sokin ohang hosil qilinadi. Bu hol fe'l shakllarining nutqning emotsional rang-barangligini ta'minlashdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Yozuvchi fe'llar yordamida matn ohangini boshqaradi va o'quvchiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Fe'llarning umumiy grammatik belgilari G'.G'ulom asarlarida xalqona nutq elementlari bilan uyg'unlashgan holda qo'llaniladi. Xalq tiliga xos sodda fe'l shakllari matnning tabiiyligini oshiradi va qahramonlar nutqini hayotiy qiladi. Bu hol yozuvchining xalq tiliga yaqinligini va badiiy tilining ommabopligini ta'minlaydi. Fe'llarning bunday qo'llanilishi ularning umumiy grammatik belgilari bilan birga stilistik imkoniyatlarini ham namoyon etadi.

G'.G'ulom asarlarida fe'llarning umumiy belgilari nutqning izchilligi va mantiqiyliigi bilan ham uzviy bog'liqdir. Fe'l shakllari orqali sabab–oqibat munosabatlari, vaqt ketma-ketligi va voqealar rivoji aniqlashtiriladi. Bu hol matnning tushunarli va izchil bo'lishini ta'minlaydi. Fe'llarning mantiqiy jihatdan to'g'ri tanlanishi yozuvchining badiiy mahoratini ko'rsatadi.

Fe'llarning umumiy grammatik belgilari G'.G'ulom asarlarida obraz yaratishda ham muhim rol o'ynaydi. Qahramonlarning xatti-harakati, ichki kechinmalari va ijtimoiy munosabatlari fe'llar orqali ifodalanadi¹. Harakat fe'llarining faol qo'llanishi obrazlarni jonli va ta'sirchan qiladi. Bu hol fe'llarning badiiy matndagi umumiy belgilari obrazlilikni ta'minlashga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, fe'llar G'afur G'ulom asarlarida nafaqat grammatik birlik, balki muhim badiiy-uslubiy vosita sifatida ham xizmat qiladi. Fe'llarning umumiy va xususiy belgilari yozuvchi ijodida til boyligi va ifoda imkoniyatlarini kengaytirgan. Ushbu maqola o'zbek tilshunosligi va badiiy matn tahlilida fe'l kategoriyasining ahamiyatini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi. G'afur G'ulom asarlarida fe'llarning xalqona va sodda shakllarda qo'llanishi matnning hayotiyliigi va ta'sirchanligini oshiradi. Fe'llar orqali muallif

¹ Rasulov R. *Tilshunoslik asoslari*. – Toshkent: Fan, 2022

voqelikni dinamik, jonli va obrazli tarzda tasvirlashga erishgan. Bu holat yozuvchining til imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanganini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulom G'. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2005.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2010.
3. Yo'ldoshev M. Badiiy matn va lingvistik tahlil. – Toshkent, 2008.
4. Hojiyev A. O'zbek tili grammatikasi. – Toshkent, 2014.
5. Mahmudov N. Til va adabiyot masalalari. – Toshkent, 2016.